

ANADOLU'DA "KARAMANLICA" KİTÂBELER

(Grek harfleriyle Türkçe kitabeler)

Prof. Dr. SEMAVİ EYİCE

Anadolu'nun ana dili türkçe olan hıristiyan (ortodoks) halkı üzerinde yeteri kadar durulmamıştır. Bu topluluğun dili hakkında ise bazı incelemeler yapılmıştır. Uzun yıllar önce Ankara Üniversitesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinde sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliği yapan Prof. Dr. János Eckmann (1905-1971)'nın, yurdumuzda bulunduğu yıllarda üzerinde çalıştığı ve yayınlar yaptığı konulardan biri, işte bu topluluklar için hazırlanan yani grek harfleriyle türk dilinde yazılan, genellikle "karamanlica" olarak adlandırılan kitapların dil özellikleri idi¹. Bilhassa İç Anadolu'da yaşayan ve ana dilleri türkçe olan bu ortodoks topluluk, Lozan anlaşması ile Yunanistan'a gönderildiğinden, artık "karamanlica" sona ermiş ve grek yazısı ile türkçe basılan bu çeşit kitaplar da tarihe mal olmuştur. Anadolu'nun türkçe konuşan ortodokslarının etnik menşei meselesi, üzerinde durulması gerekli olan ikinci bir konudur. Bir çoklarının iddia ettikleri gibi, bunların zorla türkçe konuşmağa mecbur edilmiş Rumlar olduklarına ihtimal vermek mantık dışıdır².

¹ Prof. Dr. Eckmann'ın "karamanlica" ile ilgili başlıca yazıları şunlardır: *Anadolu karamanlı ağızlarına ait araştırmalar, I. Phonetica*, "Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi" VIII, sayı 1-2 (1950) s. 165-200; *Karamanlica -işin- li gerundium hakkında*, "Türk Dili Belleteni" seri III, sayı 14-15 (1950, baskı 1951), s. 45-52; *Karamanlı türkçesinde -Maca ekli fiil şekli*, "Türk Dili Araştırmaları Yıllığı" (1953) s. 45-48; *Yunan harfli karamanlı imlâsı hakkında*, "Türk Dili ve Tarihi hakkında Araştırmalar, I (Ankara 1950) s. 27-31; *Einige gerundiale Konstruktionen im Karamanischen*, şu eserde: *Jean Dery Armağanı*, Ankara 1958, s. 77-83; *Die Karamanische Literatur*, "Philologiae Turcica Fundamenta" II (1964) s. 819-835.

² Adından anlaşıldığına göre kendisi de bir "karamanlı" olan S.A. Hudaverdioglu, Yunanistan'da adını değiştirerek Theodotos olduktan sonra bu görüşü savunanların başına geçmiştir. Atina'da 1930 da toplanan III. Bizans tetkikleri kongresinde Türklerin "dillerini kesecekleri" tehdidinden korkan Anadolu Rumlarının türkçeyi zoraki öğrendiklerini beyanı üzerine, buna karşı çıkarlar olmuş (Sykutris) ve Türklerin dillerini zorla konuşurmalarının başka örneği olmadığını söylemişlerdir, kşl. S. Houdaverdioglu- Theodotos, *La littérature turcophone, Actes du*

Şimdiki halde bilindiği kadarı ile³ ilki 1718 de basılan kitaplar ise, pek çok kimseyi ilgilendiren bir araştırma sahasıdır⁴. S. Salaville ile E. Dalleggio d'Alessio bu konuyu esasından ele almağı başarmışlar, bu kitapların mükemmel sayılabilecek bir bibliyografyasını hazırlayarak yayınlamağa girişmişlerdi. Yazarlardan birinin, S. Salaville'in 26 ekim 1965'de ölümü ile aksayan bu yayın işinin sona erdirilmesini temenni etmemeğe imkân yoktur⁵. "Karamanlıca" ile bağlantılı üçüncü mesele ise⁶, ana dilleri türkçe olan hıristiyan-ortodoks Anadolu' luların bıraktıkları kitâbelerdir. Şimdiye kadar bu konunun üzerinde

IIIe Congrès Int. des Etudes Byzantines, Atina 1932, s. 90-92; Eckmann ise daha pek çokları gibi, bu topluluğun hıristiyanlığı kabul etmiş Türklerin torunları olduğunu kabul ettiğini, "Birçok hususlar bu ikinci nazariye lehine konuşmaktadır" demek suretiyle belli etmiştir, kşl. *Phonetica I*, s. 165.

³ İstanbul'un fethinden sonra ilk Ortodoks patriği olan Gennadios'un türkçe *İtikadnâmesi*'nin XVI. yüzyılda Martin Crusius tarafından Avrupa'da basılan metni bir bakıma en eski grek harfli türkçe eserdir. Fakat bu "karamanlılar" ın faydalanması için yapılmış bir yayın olmadığından ayrı bir yere sahiptir.

⁴ Bu 170 sahifelik bir *Aphanisma tes Khrístia – Gülzar-ı imân-ı Mesihî*'dir. Grekçe ve grek harfli türkçe metinler karşılıklı düzenlenmiştir. Kitap Neopaktos'lu Arta (Türk devrinde: Narda) metropoliti Neophytos Mavromates (1656-1740) tarafından hazırlanarak, tahmin olunduğuna göre, Panagiotes Kyriakides adında bir matbaacı tarafından basılmıştır. Ancak son araştırmalara göre, Mavromates grekçe metni Türk diline çevirmiş olmayıp –zira türkçesi herhalde yetersizdi–, sadece mevcut bir metni bularak yayınlamıştır; kşl. *not. 5'deki eser*.

⁵ S. Salaville ve E. Dalleggio, *Karamanlidika – Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs* (Collection de l'Institut Français d'Athènes-Centre d'Etudes d'Asie Mineure), *I*, 1584-1850, Atina 1958; *II*, 1851-1865, Atina 1966; *III*, 1866-1900 (Philologikos Syllogos "Parnassos" Epistemonikai diatribai: 4) Atina 1974, bu cild Yunan Akademisi tarafından bir ödüle lâyık görülmüştür. Üçüncü cild ile bibliyografya 1900 yılına kadar gelmiştir. Bu kitabın ilk cildinin etraflı bir tahlil-tenkidi için bkz. S. Eyice, "*Belleten*" XXXVI, sayı 102 (1962) s. 369-374. Üçüncü cildin hak. bkz. M. Şakiroğlu, "*Belleten*" XXXVIII, sayı 152 (1974) s. 757-765.

⁶ Onaltıncı yüzyıl ortasında, 1553-1555'de İstanbul ve Anadolu'yu dolaşan Alman seyyahı Hans Dernschwam, o sırada İstanbul'da Yedikule yakınındaki bir mahallede oturan ve *caramanos* denilen bir topluluktan bahseder. Dernschwam'a göre bunlar Karaman'dan gelmişlerdir. Dinleri hıristiyan olup ortodoksturlar. Fakat kiliselerinde âyinlerini Yunan dilinde yapmayıp türkçe konuşurlar, bkz. Dernschwam, *Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien* (yayımlayan F. Babinger), München-Leipzig 1923, s. 52. Yedikule yakınında Samatya'da, 1955'de yanan Hagios Konstantinos kilisesi ötedenberi Karamanlılara aitti, kşl. A.M. Schneider, *Byzanz*, Berlin 1936 (tıpkıbasımı, Amsterdam 1967) s. 46, not. 45; ay. yazar, *Yedikule und Umgebung*, "*Oriens*" V (1952), s. 202, no. 3.

çalışıldığından haberimiz olmadı⁷. Notlarımız arasında biriken bu çeşit kitâbe kopyalarından bir kaçını, ileride bir "karamanlica" epigrafyası yapacaklara faydalı olacağı düşüncesiyle burada tanıtmağı yerinde bulduk. Şu hususa da işaret etmeğı yerinde buluyoruz: Dilci olmadığımızı göre bu yazımızda filoloji bakımından bir iddiamız olamayacaktır. Biz bu küçük araştırmamızla şimdiye kadar önem verilmeyen fakat Anadolu Türklüğü ile yakından bağlantılı bir konu üzerine sadece dikkati çekmeğı yeterli buluyoruz.

I

KARADENİZ EREĞLİSİ'NDE ÇEŞME KİTÂBESİ

(Resim : 1-3)

Karadeniz Ereğlisi'nde yaptığımız araştırmalar sırasında 14 temmuz 1963 günü, bu şehrin Süleymanlar mahallesinde, İstikbal caddesinde 16 numaralı evin önünde bir çeşme ile karşılaştık. O tarihte Bay Hüseyin Örs'e ait olan evin evvelce Ereğli'nin varlıklı bir rumunun mülkü olduğu söyleniyordu. Bu konağın eski sahibi, herhalde evi yapılırken, sokak duvarına bitişik olarak bir de çeşme yaptırmış ve bunu türkçe ve "karamanlica" iki kitâbe ile süslemişti. Anlayamadığımız bir sebeple bu çeşme son yıllarda hiç bir lüzum olmaksızın yıktırılmış, muntazam işlenmiş mermerleri bahçenin içine yığılmıştı. Yalnız kitâbeleri parça, yeni yapılan sokak üstündeki bir çeşmede, ayna taşı olarak tekrar kullanılmıştır. Suyu bahçenin içindeki bir hazneden gelen esas çeşmenin dağınık parçalarından birinde arap harfleri ile bir *Mâaşallah* işlenmiştir (Res. 2). Ayrıca bir kilit taşı üstünde de alt alta olmak üzere 1886 ve ۱۳۰۲ (= 1302) tarihi görülmektedir (Res. 3). Ancak bu sonuncu rakamın, hicri değil rûmî (= mâli) tarih olduğunu kabul edebiliriz. Çünkü hicri

⁷ İstanbul'da ölen "karamanlılar"ın çoğu, surların dışındaki Balıklı manastırına gömülmüş, veya başka bir yerdeki mezartaşları topluca buraya taşınmıştır. Bunların grek harfli türkçe mezartaşları bugün manastırın avlusunda bol sayıda görülmektedir. Bunlardan yalnız bir tanesi, 1867'de Taşkılla'da bir donanma gecesi, başına bir şenlik fişeginin isabeti ile yirmibeş yaşında ölen, Niğde sancağından Prodromos'un mezartaşı yayınlanmıştır, bkz. Reşat Ekrem Koçu, *Demirkazık*, "Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni", sayı 80 (Eylül 1948) s. 5; bu topluluğun mezarlığının esas yeri hakkında ayrıca kşl. Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul tarihi-XVII. asırda İstanbul* (yayınlayan Hrant Andreasyan), İstanbul 1952, s. 201, not. 26.

1302 tarihinin karşılığı 1884-1885'dir. Halbuki milâdî 1886'nın karşılığı 1302'dir.

Çeşme, üstteki türkçe kitâbeden başka bir de grek harfli kitâbeye sahiptir. Üstteki arap harfli kitabenin aynen tekrarı olan bu yazı 0 m 61 × 0 m 38 ölçüsünde bir levhaya işlenmiştir. Harf boyları, en üst satırda 3 cm 8, orta satırda 4 cm, en alt satırda ise 4 cm 5 dir. Ayrıca çerçeve dışında en altta da bir ad vardır.

Grek harfi türkçe yazı şu şekildedir⁸:

ΣΑΧΙΠ-ΟΥΛ-ΧΑΓΙΡΑΤ
 ΙΤΖΕΝΛΕΡΕ-ΑΑΦΙΓΙΕΤ
 ΓΙΑΠΤΗΡΑΝΕ-ΡΑΧΜΕΤ
 ΧΑ ~ ΙΣΤΑΒΡΙ

Bunun grekçe transkripsiyonu şu surette yapılabilir:

1. Σαχιπ - ουλ - χαγίρατ
2. Ιτζένλερε - ααφιγιετ
3. Γιαπτηρανε - ραχμετ
4. χα̃ - Ισταβρι

Kitâbenin latin harfleri ile transkripsiyonu şudur:

- 1 — Sahib - ul - hayrat
- 2 — İçenlere - âfiyet

⁸ Kitâbeleri aynen asıllarında olduğu gibi verdikten başka, bunları grekçe transkripsiyonla da tekrarlamak uygun bulduk. Ayrıca okunuşu göstermek için bugünkü türkçe harflerle bir de transliterasyonunu yaptık. Grekçe transkripsiyonda, kitâbelerin dili türkçe olduğundan diakritik işaretleri koymadık. Transliterasyonda bazı harflerin karşılıklarını şu şekilde kullandık :

Z	ζ	z
H	η	i
IA	ια	ya
Φ	φ	f
X	χ	h

3 — Yaptırane – rahmet

4 — Hâ İstavri

Bu kitabeyi şu surette türkçe olarak yazmak mümkündür:

1 — Sâhibü'l-hayrat

2 — İçenlere âfiyet

3 — Yaptırana rahmet

4 — Ha[cı] İstavri

Taş burada kesilmektedir. Yukarıda bahsi geçen tarihin kitâbenin üstünde, çeşme kemerinin kilit taşında olduğuna ihtimal verilebilir. Kitâbenin başka bir parçası da bahçede bulunmuştur. Bunun üstünde iki satır halinde :

ΚΟΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΙΑΝΝΟΥΑΠΙΟΥ

yazısı işlenmiştir. Fakat bu parçanın çeşmenin neresine ait olduğu ve esas kitâbe ile ilgisi anlaşılammaktadır.

Hacı İstavri adında bir şahıs tarafından 1886 da yaptırılan bu çeşmenin kısa "karamanlica" kitabesinin yazılışı ve özellikleri hakkında şu noktalara işaret edilebilir⁹:

⁹ Hıristiyanlar tarafından yaptırılan çeşmelerde iki dilde yazılmış kitâbeler görülmüştür. Bu hususta şu örnekler hatıra gelebilir : Sayın E. Gl. Cevdet Çulpan tarafından lutfedilen bir nota göre, evvelce Çatalca'da Anastasiadis Konaki adında bir Rum tarafından yaptırılmış kitabeli bir çeşme vardı. Bu çeşmenin Çatalca İlköğretim Merkezi'nde olan kitabesinin türkçe metnini C. Çulpan Paşa şu surette kopya etmiştir:

Cihânda âdeme hayru'l-âmel bâki kalur yokse

Geçer gider anın su gibi ömrü rûz u şeb âyi

Hüdânın kâhi gizludur rizası bir içim suda

Heman atşâna vir bu çeşmeden âb-ı musaffayı

Oku tarih-i Milâdın iç İsâ aşkına suyun

Anastasyadi Konaki geturdi bu güzel mâyi

sene 1887

1. ve 2. mısralar arasında "Maşallah Hû", 5. ve 6. mısralar arasında da 1887 tarihi ve Lutfi imzası vardır. Kitabe güzel bir talik hat ile yazılmıştır. Bu talik yazısının alt tarafında kitabenin rumca yazılı metni mevcuttur. Bu tarihlerde vakanüvis Ahmed Lutfi (1817-1907) Efendinin şiir yazdığı bilinir, kşl. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 896-901. Çatalca'daki bu manzum kitâbenin onun olup olmadığı ayrıca araştırılmalıdır. H. 1302 (=1884)'de basılan *Divançe'*-

2. satırda: önemli bir mesele ζ nin karşılığıdır. Bunun için $\tau\zeta$ kullanılmıştır. *Âfiyet* kelimesinde “uzun a”yı belirtmek için ise başta çifte α yazılmıştır.

3. satırda: Sondaki *a* yerine *e* kullanılmasını belki bir lehçe özelliğine bağlamak kabildir.

4. satırda: $\chi\bar{x}$ harfleri, üstündeki işarettten anlaşıldığı gibi bir kısaltmadır. Bu *Hacı* kelimesinin kısaltılmış şeklidir. *Hacı*’nın Anadolu ortodoksları arasında çok yaygın bir ünvan olarak kullanıldığını gösteren pek çok örnek vardır. Bu hususda aşağıda başka örnekler verilecektir.

Bu kısa kitâbenin ilgi çekici bir tarafı da, Anadolu hıristiyanları arasında *rahmet* kelimesinin yaygın kullanılışının maddi bir delilini ortaya koymasındır¹⁰.

sinde manzum eserlerinin bir kısmı vardır. Mahmud Kemal’in eserinde adı geçen iki Lutfi’den diğeri ise Dertli olarak tanınır ve H. 1261 (= 1845)’de ölmüştür.

İstanbul’da Boğaziçi’nde İstinye ile Yeniköy arasında da türkçe ve ermenice kitabeli bir çeşme vardır :

Sahib ü'l-hayrât ve'l-hase'nat Tınkırzâde
Ohanis Efendinin hayratıdır
H. 1278 (= 1861),

Bu türkçe kitabe altında ermeni harfleri ile yazılı ikinci kitabe bulunmaktadır.

Gene Boğaziçinde, Büyükdere-Çayırbaşı arasında deniz kıyısında H. 1269 (=1853)’de Lapir (=Lapierre?) adında bir fransız tarafından yaptırılmış bir çeşme vardı. İki satırlık türkçe kitâbesinden başka, dört satırlık fransızca kitâbesi de olan bu çeşme yol yapımı bahanesi ile ortadan kaldırılmıştır, kşl. İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, II, İstanbul 1945, s. 205, no. 164.

1973 yılı sonbaharında İstanbul’da bir kitapçıdaki eski kitaplar arasında sekiz büyük cilt, Ermeni harfleri ile yazılmış Türk dilinde romanlar ile karşılaştık. Geçen yüzyılın ikinci yarısında yayınlanan bu kitaplar, Fransızların *feuilleton* romanlarının tercümelere idi. Bu da ayrıca işlenmeğe ve üzerinde durulmağa değer ayrı bir konudur.

¹⁰ Bu vesile ile küçük bir hatıramı da buraya geçirmeği doğru buluyorum: 1953 yılı yazında Selânik’de bulunduğum bir sırada bir sokakda tarihî bir eserin fotoğrafını çekerken, az ilerimde taş yontmakta olan ustaların konuşmaları kulağıma çalındı. Bunlardan biri arkadaşlarına, gayet tipik bir Anadolu ağzı ile “*Hava kapalı, bari iyi bir rahmet yağsa da şöyle bir uzanıp uyuşak.*” diyordu. Birdenbire onların tarafına dönerek sordum: “*Nerelisin sen?*”, Usta bir an şaşkınlık geçirmeksizin cevap verdi: “*Çafranboluluyum*”.

II

SİLİFKE MÜZESİNDE BİR MEZARTAŞI

(Resim : 4)

Silifke'de, 1972 yılı ağustosunda incelemeler yaptığımız sırada, buradaki müzede toplanan eski eserler arasında bir mezartaşı dikkatimizi çekti. Bu bir mezarın üst kapak taşı olup, müze ilgililerinin söylediğine göre, Silifke'nin iskelesi olan Taşucu'ndan getirilmiştir. Mermer kapağın köşeleri pahlıdır. Taşın yüzüne, yukarıda ve aşağıda birer *Kerubin* kabartması işlenmiş, ortada yuvarlak bir çerçeve içine de kitâbe oyulmuştur. Kitâbe çerçevesinin üst kenarında bir de haç vardır. Yazı bu yuvarlak çerçevenin içine konsantrik iki sıra halinde kazılmış, ayrıca ortaya bir tarih ve alta da ölüm tarihi işlenmiştir. Mezartaşı kitâbesi şundan ibarettir:

ΚΑΙΣΕΡΙΤΑΛΑΣΛΙΑΡΣΕΝΤΟΖΑΚΟΓΛΟΥ
 ΜΕΖΑΡΙΤΙΡΤΕΒΕΛΛΟΥΤΙ
 1850
 ΒΕΦΑΤΗ
 25 ΜΑΡΤ 1882

Bunun grekçe transkripsiyonu şu surette yapılabilir:

1. Καισερι Ταλασλι Αρσεν Τοζακογλου
2. Μεζαριτιρ τεβελλουτι
1850
3. βεφατη
4. 25 μαρτ 1882

Bu kitabenin lâtin harfleri ile karşılığı:

1. Kaiseri Talaslı Arsen Tozakoglu
2. Mezaritir tevel (l) uti

ortada: 1850

altta: vefatı

25 mart 1882

Kitabenin türkçe yazılışa uygun karşılığı şöyledir:

1. Kayseri Talas'lı Arsen Tozakoğlu
2. mezarıdır, tevellüdü
1850
vefati
25 mart 1882

1. satır: *Arsen* adı rumlar arasında pek sık raslanan bir küçük ad değildir. Soyadı olan Tozakoğlu ise türkçe bir addır. Fakat *Tozak*'ın ne manaya geldiğini bilmiyorum. Bu belki de *tuzak*'dır¹¹.

2. satır: *mezarıdır*'da δ yerine τ kullanılmıştır. Aynı satırda sondaki *dü için ti* sesi tercih edilmiştir.

Bu mezartaşının Kayseri'nin Talas bucağından Arsen Tozakoğlu adında bir şahsa ait olduğu anlaşılıyor. Tozakoğlu, 1850 de doğmuş ve 25 mart 1882 de ölerek Taşucu'nda gömülmüştür.

III

SİLLE'DE HAGİOS MİKHAEL KİLİSESİ TAMİR KİTÂBESİ

Konya ilçelerinden Sille'de kasabanın ortasında büyük bir kilise bulunmaktadır¹². 1964 yılında incelediğimiz bu yapının eski temeller üzerinde geç devirlerde yapıldığı ve bir kaç tamir gördüğü anlaşılmaktadır. Kilisenin iç kapısı üstündeki çok bozuk bir tamir kitâbesinde 1780 tarihi belli olmaktadır. Bunun altında beyaz badana üzerinde siyah boya ile yazılmış başka uzun bir tamir kitâbesi görülüyordu:

¹¹ *Tuzak*, türkçede eveldenberi bilinen bir kelimedir ve av için kullanılan hileli bir şeyi anlatır. Ayrıca ikinci bir manası da sevgi ve sevgi için söylenen sözdür, bkz. Kaşgarlı Mahmud *Divanü lûgat-it-Türk tercümesi* (yayınlayan, Türk Dil Kurumu), I, s. 320.

¹² Bu kitâbe evvelce gene tarafımızdan yayımlanmıştı, bkz. Semavi Eyice, *Konya ile Sille arasında Ak Manastır, Manâkıb Al-‘Ârifin’deki Deyr-i Eflâtun, “Şarkiyat Mecmuası” VI (1965) s. 158-159. Ayrıca bkz. Semavi Eyice, Akmanastır (S. Chariton) in der Nähe von Konya und die Höhlenkirchen von Sille, Polychordia - Festschrift Frans Dölger zum 75. Geburtstag (yay. P. Wirth), Amsterdam 1967, II, s. 162-183, bilhassa s. 180 vd. lev. VIII - XXXV, bilhassa lev. XXVI - XXXV. Maalesef hiçbir prova görülmediğinden çok yanlış basılan bu yazımızda bu kitabe yer almamakla beraber, Sille kiliselerinden bahsedilmiştir.*

327 : ΤΑΡΙΚΗΝΤΕ ΠΘ ΣΕΡΡΦ ΕΚΚΛΗΣΕΜΙΖΗ
 ΑΓΑ ΕΛΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛ ΑΡΧΑΓΕΛΣ ΙΣΜΙΝΕ ΚΟΥΡΤ ΤΕΜΕΛΗ
 ΧΑΛΕ ΕΚΚΛΗΣΙΑΜΙΖΗΝ ΟΥΤΖΗΤΖΟΥ ΤΑΜΙΡΗ
 ΣΕΦΚΕΤΛΟΥ ΣΟΥΛΤΑΝ ΜΑΧΜΟΥΤ ΕΦΕΝΤΙΜΗΖ ΗΧΣΑΝ ΕΙΛΕΤΗ ΕΜΡΙ
 ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ ΖΑΡΡΑΦ Χ̄Α ΕΛΙΑ ΟΛΤΟΥ ΤΕΚΜΙΛ ΝΑΖΙΡΗ
 ΜΙΧΑΕΛ ΑΡΧΑΓΕΛΟΣΟΥΝ ΣΕΦΑΑΤΗΙΛΑΝ ΧΑΚΤΑΑΛΕ
 ΙΜΤΑΤ ΕΤΕΝΕΡΕ ΒΕ ΖΑΧΜΕΤ ΖΕΚΕΝΝΕΡΕ ΒΕΡΕ ΕΖΗΡΗ
 ΣΙΝΕ : 1833 : ΦΕΒ 12
 α ω

Bu kitâbenin grekçe transkripsiyonunu şu surette yapmak kabildir :

1. 327. ταρικηντε που σερριφ εκκλησεμιζη
2. Αγια Ελενη Μιχαηλ αρχαγγελος ισμινε κουρτου τεμελη
3. χαλε εκκλησιαμιζην ουτζητζου ταμιρη
4. Σεφκετλου σουλταν Μαχμουτ εφεντιμηζ ηχσαν ειλετη εμρι
5. Επιτροπος ζαρραφ χ̄α Ελια ολτου τεκμιλ ναζιρη
6. Μιχαελ αρχαγγελοσουν σεφαατηιλαν χακτααλε
7. Ιμτατ ετενερε βε Ζαχμετ Ζεκεννερε βερε εζηρη
8. Σινε . 1883 : Φεβ[ρουάριος] 12

α ω

Kitâbenin lâtin harfleri ile karşılığı şu surette yazılabilir :

1. 327. tarikinte pou serrif ekklisemizi
2. Aya Eleni Mihail arhangelos ismine kourtouto temeli
3. Hale ekklesiamızın outzntzou tamiri
4. Sefketlou Soultan Mahmout efentimiz ihsan eileti emri
5. Epitropos zarraf H̄a Elia oltou teknil nazırı
6. Mihael arhangelosun sefaati-ilan Haktaale
7. Imtat eten (n) ere ve zahmet çekennere vere eciri
8. Sine . 1833 : Feb 12

a ò

Bu kitabenin türk dilinde karşılığı şu surette yazılabilir :

1. 327. tarihinde bu şerif kilisemizi
2. Aya Eleni Mikhail Arkhangelos ismine kurdu temeli

3. Halen kilisemizin üçüncü tamiri
4. Şevketlû Sultan Mahmud efendimiz ihsan eyledi emri
5. Epitropos sarraf Hacı Elia oldu tekmil nâzırı
6. Mikhail Arkhangelos'un şefaatiyle Hak tâ'âla
7. İmdat edenlere ve zahmet çekenlere vere eciri
8. Sene 1833, şubat 12

a ò

1. satır: *tarihinde*, κ ile yazılmıştır, halbuki χ yerine χ kullanmak mümkündür. *Bu* kelimesi $\pi\omega$ şeklinde yazılmıştır. β harfi *v* sesi verdiği için π yi kullanmak tek çare olmuştur. Halbuki baskı metinlerde b sesi için üzeri noktalı π nin kullanıldığı görülmektedir. Aynı satırda sondan evvelki kelime olan $\sigma\epsilon\rho\rho\rho$ (*Şerif*) rumcada ς olmadığından s ile ifade edilmiş ve kelimedeki r sesi ikizleşmiş (şeddeleşmiş) tir. En sondaki *eklisemizi* (yani *kilisemizi*) kelimesini ise *ekkesiamuzı* şeklinde yazmak belki daha doğru olurdu. Fakat “karamanlılar” türkçe düşündüklerinden tam türkçedeki *kilisemize* daha yakın olan yazılışı tercih etmişlerdir.

2. satır: en sondaki *kurmaktan*, *kurtu temeli* denilmiştir. Bunu *kurdu temelini* şeklinde yazmak belki daha doğru olurdu.

3. satır: *Hale* şeklinde kopya ettiğimiz kelime herhalde *hâlen* olmalıdır. Arap harfli imlânın yazılışa esas alındığı anlaşılmaktadır. Bu satırda ikinci defa tekrarlanan *ekkesiamuzın* kelimesi daha tamam yazılmıştır. Bir tane ς ve bir tane c sesine lüzum gösteren *üçüncü* kelimesi de $\tau\zeta$ birleşimi ile halledilmiştir.

4. satır: *Şevketlû* kelimesinde ς sesi grekçede olmadığı için gene s ile iktifa edilmiştir. Aynı satırda *efendimiz*'de de τ kullanılmıştır. Halbuki bunun yerine δ yazılabilirdi. Bu da herhalde “karamanlı” ağzında d lerin t olarak söylenmesinden olmalıdır.

5. satır: *Epitropos* kelimesi türkçe değildir. “Karamanlılar” arasında kullanılan az sayıdaki grekçe kelimelerden biridir ve *mütevelli* karşılığıdır. Aynı satırda gene $\chi\alpha$, *Hacı* karşılığıdır. Bu satırda en sonraki *tekmil nâzırı* garip ve değişikdir. Bununla *bina nâzırı* veya *emini*'nin kastedildiği açıkça anlaşılmakta ise de *tekmil nâzırı* benim için yabancıdır.

6. satır: *Şefaati'ılan* gibi grek harfleri ile verilmesi oldukça zor bir kelime ve *Hak ta'ala* gibi islâm bir terimin bu satırda yer almaları ve grek harfleri ile yazılabilmeleri ilgi çekicidir.

7. satır: *İmdat eden(n)ere, yardım edenlere* yerini tutmaktadır. Burada da *imdat* τ ile yazılmıştır; *çekenlere* de ç ise karnına bir işaret konulan Ζ harfi ile yazılmıştır. *Eçir* kelimesinin kullanılması kadar yazılışı da kayda değer.

8. satır: *sene*, *sine* şeklinde yazılmış, ay adı ise türkçe değil grekçe *şubat* karşılığı olan Φεβρουάριος'un kısaltması ile gösterilmiştir. Kitabenin en son satırı altındaki α ve ω harfleri grek alfabesinin ilk ve son harfleridir ve her şeyin başı ve sonu olarak hıristiyanlarda kabul edilen İsa'nın bir işaretidir.

Böylece Sille'de Hagios Mikhael kilisesinin üçüncü tamirinin Sultan II. Mahmud (1808-1839)'un izniyle, Sille'li sarraf Hacı Elia (veya İlya)'nın idaresinde yapıldığı ve bu işin 12 şubat 1833 de bittiği öğrenilmektedir. Bu kitâbe kültür tarihi bakımından bilhassa şu hususta da dikkate değer: burada islâmî bazı formüller hıristiyanlarca benimsenerek kullanılmıştır. Sille kilisesi ayrıca Abdülmecid zamanında da tekrar tamir görmüş ve bu da bir kitâbe ile belirtilmiştir. Ayrıca içeride kubbenin bir yerinde 1880 *novembriou* (=kasım) tarihi de okunmaktadır. Bu kitâbenin bir özelliği de bâzı kelimelerin yazılışlarında kullanılan harf birleşimleridir. Bunlar satır 2, 3, 4 ve 5 deki kelimelerde görülebilir¹³.

Bu vesile ile şuna da işaret edelim ki bu geç tarihli kitabede kilisenin yapılış tarihi hakkında verilen bilginin gerçekle bir ilgisi yoktur. Ötedenberi, bilhassa Orta Anadolu'da kiliselerin hepsinin kuruluşunu, hıristiyanlığı meşru bir inanç olarak ilk defa resmen serbest bırakan İmparator Konstantin'e kadar indirmek usulden olmuştu. Anadolu hıristiyanları Konstantin ile annesi Helena'nın hatıralarına büyük bir bağlılık duymuşlar, her ikisine de azizler arasında yer vererek, kiliselerinde resimlerini yapmışlardır. Bu görüş çerçevesi içinde her dinî eseri de Konstantin ile Helena tarafından kurulduğunu bir rivayet olarak iddia etmişlerdir. Sille kilisesinin de durumu aynı geleneğe dayanır. Bugün duran bina çok yakın tarihli

¹³ Sille'de grek harfleri ile yazılı kitabesi olan bir de çeşme dikkatimizi çekmişti. Yüzünü kaplayan kalın badana tabakaları yüzünden okunması çok zor olan bu kitabenin de grek harfleriyle türkçe olması ihtimali akla gelirse de, yakından incelediğinde yazının grekçe olduğu görülmüştür. Sille'nin içinde Bizans devrinden kalmış içleri fresko resimler ile süslü, kayaya oyulmuş "mağara kiliseleri ve manastırları" vardır. Bu hususda bkz. Semavi Eyice, *yukarıda not 12'deki yerde*.

olmakla beraber, belki Bizans devrine kadar inen daha eski bir yapının temelleri üzerine kurulmuş olabilir. Fakat bu Bizans devri yapısı herhalde Konstantin ve Helena'nın yaptırdıkları bir kilise değildi. Ayrıca Sultan II. Mahmud'un Yunan ayaklanmasının hemen arkasından bu kilisenin yapılması için ferman vermesi de Osmanlı politikası bakımından ilgi çekicidir.

IV

ANKARA'DA BİR MEZARTAŞI

(Resim : 5)

Fransız misyoneri Guillaume de Jerphanion (1877-1948), Ankara'da 1926-1927 yıllarında incelemeler yaptığında, Augustus mâbedi içinde toplanan bâzı eski eserler, İlkçağ ve Bizans devri kitâbeleri arasında bir de "karamanlıca" kitâbe bularak yayınlamıştır¹⁴. Alt kısmı eksik olan, bu yüzden de tarihi anlaşılamayan bu kitabenin bir kopyası ile tercümesi Jerphanion'un kitabında vardır.

Augustus mâbedi içinde toplanan müze deposunda G. de Jerphanion tarafından görülen bu taşı aramış, fakat nerede olduğunu öğrenememiştik. Hattâ Genel Müdürlüğe yaptığımız müracaat da neticesiz kalmıştı. Ankara'da müzeler idaresinin bir kaç yere dağılmış olan depolarında yaptığımız araştırmalar nihayet 1973 yılı yazı başlarında olumlu bir netice verdi ve bu taşı Çankırıkapısı denilen yerdeki Roma hamamı çevresindeki açık hava müzesinde bulduk. Bu "karamanlıca" kitâbeli mezartaşı, buradaki direkli yolun sağında, dikili vaziyette sıralanan çeşitli taşların arasında, arkadaki ahşap kazı evine (takma ev) geçilen çit kapısının yakınında bulunmaktadır. Üzerinde herhangi bir envanter numarası yoktur. Arka yüzü çok kaba, işlenmeden bırakılmış olan taş, damarlı krem renginde, halk arasında "piç mermer" denilen kötü bir mermer cinsindedir. Taşın tepesinde 17 cm. kadar yükseklikte yarım yuvarlak bir çıkıntı vardır. Bu çıkıntı, taşın aslında İlkçağa ait kabartmalı bir mezar steli olduğunu gösterir. Çıkıntının onu yere dikmeğe yaradığı tahmin edilebilir. Nitekim aynı yerdeki mezar stellerinde bu çıkıntı, taşların alt kenarlarında görülmektedir. Sonraları bu stelin yüzündeki kabartmalar traş edilmiş

¹⁴ G. de Jerphanion, *Mélanges d'archéologie anatolienne* (Mélanges de l'Université Saint-Joseph -Beyrouth, XIII) Beyrouth 1928, 292-293, not. 68, res. 61.

ve taş başaşağı çevrilerek elde edilen sathın üzerine adeta çift yüzlü bir baltayı andıran bir haç ile kitâbe işlemiştir. Kitâbenin alt kısmı eksiktir. Bulunan hali ile 0 m. 55 genişliğinde ve 0 m. 71 yüksekliğindedir. Taşın kalınlığı 22 cm. kadar olup, haçın üstünde yuvarlak bir çukurluk vardır. Harf yüksekliği ise 4 cm. dir. Kitâbe şudur:

Bunun grekçe transkripsiyonu şu surette yapılabilir :

1. Για τoστ πανα.
2. ζιγιαρετεμι κε -
3. λτιγ χαδζη Πε -
4. ντεκιλιν Παυ -
5. [λ]ε / κα / ακ / δε

.....

Kitabeyi lâtin harfleri ile şu surette kaydetmek mümkündür:

1. Ya tost pana
2. ziyarete mi ke-

3. İti (\hat{n}) Hacı Pe-
4. ntekilin Pav-
5. le/ka/ak/de

..... (tarih?)¹⁵

Bazı kısımları tam çözilemeyen bu kitâbeyi şu surette türkçeleştirmek kabil olacaktır:

1. Ya dost bana
2. ziyarete mi gel-
3. din Hacı Pe-
4. ntekil'in Pav-
5. le/ka/ak/de

.....

Jerphanion, bu taşın bir mezartaşı olduğuna inanmamış ve transkripsiyonunu şöyle yapmıştır: *Ia dost, bana ziyaretemi geldin, Hacı? Ben de geli[m], Pavle. Ka. Ak. De. . . .* Jerphanion bunun bir mezartaşına benzemekle beraber, mezartaşı olamayacağını, çünkü yazının mânâsının böyle bir şeye uymadığını, bunun iki kişi arasında karşılıklı konuşma (*dialogue*) olduğunu bildirmektedir. Bizim görüşümüze göre Jerphanion aldanmıştır. Bu bir mezartaşıdır ve bir karşılıklı konuşma bahis konusu değildir.

1. satır: Burada da δ kullanılmadığından *dost* kelimesi *tost* şeklinde yazılmıştır. *Bana* da da π kullanılmıştır ki normaldir.

2. satır: *geldi* γ ile değil κ ile *kelti* şeklinde yazılmıştır.

3. satır: *geldin*'in sonundaki Γ 'yi Anadolu'nun eski Türk ağzlarına hatta daha eski Orta Asya türkçesine kadar bağlamak mümkündür. Aynı satırdaki XAΔZH da hiç bir şüphe yoktur. Bu, "karamanlılarda" pek bol olan *Hacı* ünvanıdır. Onun arkasından gelen ad ise çözümlenmesi çok zor bir okunuşa sahiptir. Jerphanion, bunu *Ben de geli [m]* şeklinde okumak istemiştir. Kanaatimizce bu doğru olamaz. Her ne kadar Πεντεκλι'de baştaki harfleri *ben de* şeklinde anlamak mümkün ise de, sondaki hiçbir surette gelim (= geleyim) olamaz. Biz

¹⁵ Taşın bu kısmı kırık olduğundan rakkam anlaşılmamaktadır. Yalnız son rakkamlar 61'in üst uçları gibi gözüküyor. İkinci rakamın üstü de düz çizgi halinde olduğuna göre ancak 7 olabilir. Eğer bu kalıntı bir tarih ise, 1761 olarak tefsir edilebilir.

bunu *Hacı* ile başlayan bir özel ad olarak kabul ediyoruz. Bu ad üzerinde iki ihtimal öne sürülebilir:

a. Kelime yazıldığı gibi okunur ve ad böylece *Pentekil* olur. Böylece mezartaşının sahibi Hacı Pentekil'in bir yakınıdır, yani ona mensuptur. Türkçede de bilhassa yerli eşrafdan bahsederken *Hacı Zeynel'in Ahmed* denildiği gibi. Fakat ne var ki, türkçede ve grekçede *Pentekil* şeklinde bir ad tanımıyoruz.

b. "Karamanlica" da π nin, *b* yerine τ nin *d* yerine ve κ nın *g* yerine kullanıldığını göz önünde tutarak bu adı *Bendegil* olarak da okumak mümkündür. Bu tahmin doğru olduğu takdirde bu satırlar *Hacı Bendegil'in Pavli* olarak okunabilir. *Bendegil*, *bende*'den üretilen türkçe-osmanlıca bir kelimedir.

5. satır: araları çizgilerle ayrılan *ka*, *ak* ve *de*'ye bir mana vermek zordur. Grekçede *ka*'nın rakkam olarak karşılığı 21 dir. Eğer *ak*'ı *ağustos*'un bir kısaltması olarak kabul edecek olursak, bunu mezartaşının sahibinin ölüm tarihi olarak anlamak kabil olur. Böylece 21 ağustos tarihi ortaya çıkmaktadır. Sondaki *de* de bu ifadeyi tamamlamakta en altta kırılmış olan yerde de yıl bulunmaktadır. Böylece son satır 21 ağustos *de* (*da* yerine) . . . , şeklinde okunabilir. "karamanlica" yazılışlarda *g* = γ yerine genellikle κ kullanıldığı hatırlanacak olursa *ak*'ı *ağustos* şeklinde tamamlamanın mantık dışı olamayacağı daha iyi anlaşılır.

V

SİLİFKE MÜZESİNDE İKİNCİ BİR MEZAR TAŞI

(Resim: 6-7)

Silifke'ye 5 Eylül 1973 de bir daha gittiğimizde buradaki müzeye Grek harfleri ile Türk dilinde yazılı bir mezar kitâbesinin daha getirilmiş olduğunu gördük. Müze müdürü Mehmet Belen'den öğrenildiğine göre bahis konusu taş Silifke yakınındaki Aya Thekla kilisesi ve ziyaretgâhı (Meryemlik) civarında bulunan Burunucu köyünden 1973 yılı içinde getirilmiştir. Evvelce bu çevrede örnekleri *Urum* (*Rum*) çiftliği sonraları *Muhacir çiftliği* denilen bir rum köyünün bulunduğu bilinmektedir¹⁶. Taşın şimdi adı *Ulugöz* olan bu eski rum köyünden

¹⁶ Bu hususta bkz. Kerim Yund, *Toponomi araştırmaları: Silifke'de köy adları ve kaynakları*, "İş ve Düşünce - Türkiye iktisadi ve içtimal araştırmalar mecmuası" XXX, sayı 247 (1964) s. 17, not. 31.

evvelce Burunucuna getirilmiş olması muhtemeldir. Şimdi müzenin arkasındaki bahçede duvar dibinde durmaktadır.

Mezar taşı o m. 89 yüksekliğinde, o m. 54 genişliğinde ve o m. 19 kalınlığında beyaz mermerdendir. Üst kısmı kırık olduğundan gerçek yüksekliği anlaşılamıyor. Cephesini kabartma iki paye süslemekte, bunun içinde yukarıda bir çerçeve içinde çok kaba bir işçilik ile yapılmış bir kuru kafa ile çaprazlama iki kemiği ifade eden bir kabartma bulunmaktadır. Taşın arka ve yan yüzleri kabaca yontulmuştur.

Esas kitabe, o m. 24 × o m. 38 ölçüsünde bir çerçeve içinde olup dört satır halindedir. Alt kısımda genişçe bir boşluktan sonra sağ alt kenarda tek satır halinde bir yazı bulunmaktadır. Yazının kopyası şudur :

14. 1872 ΦΕΒΡ
 ΒΙΛΑΕΤΙΜ ΤΡΑΠΕΖΟΝ ΠΑ
 ΙΝΑΓΙΟΤ ΟΓΛΟ ΝΙΚΟΛΑ ΚΑΛΦΑ
 ΠΙΡΑΤΕΡΙ ΓΕΩΡΓΙ ΟΓΛΟ ΡΩΜΑΝΟΣ

Ο ΘΕΟΣ ΣΥΓΧΩΡΕΣΙ

Bunu grek harflerine şu surette çevirmek mümkündür :

1. 14. 1872 Φεβρ[ουάριος]
2. βιλαετιμ Τραπεζον Πα-
3. ναγιωτ ογλου Νικολα καλφα
4. πιρατερι Γεωργι ογλου Ρωμανος
5. ό Θεός συγχώρησις

Kitâbenin türkçe transliterasyonu şu surette yapılabilir:

1. 14. 1872 Fevr (iarios)
2. Vilaetim Trapezon Pa-
3. nagiwt oglu Nikola kalfa
4. pirateri Georgi oglu Romanos
5. o Theos sygkhoresis

Bugünkü dilde karşılığını şu surette yapabiliriz:

1. 14 Şubat 1872
2. Vilâyetim Trabzon Pa-
3. nayot oğlu Nikola Kalfa
4. biraderi Georgi oğlu Romanos
5. Tanrı af etsin

Yazının metni fazla bir özellik göstermiyor. Hattâ ifadesi o kadar karışık ki, 14 Şubat 1872 de ölenin kim olduğu bile iyi anlaşılamiyor. Ölenin Panayot oğlu Nikola kalfa'nın biraderi Yorgi oğlu Trabzon'lu Romanos olmasını muhtemel görmekteyiz.

1. satırdaki tarihte ayın adı şubat'ın grek dilindeki karşılığı olan Φεβρουάριος'un kısaltması olarak yazılmıştır.
2. satırda Trabzon'un adı Doğu Karadeniz ağzına uygun bir şekilde Trapezon (=Trapezun) olarak yazılmıştır.
3. satırda başlayan kelimenin ilk hecesi olan Πα, birinci satırın sonundadır. Ancak taşçı Παναγιωτ (=Panayot) adını Παιναγιωτ şeklinde yazmıştır. Bunu Panayot olarak okumanın doğru olacağını sanıyoruz.

Kitabenin sağ alt köşesindeki kısa yazının tamamen grekçe oluşu da Güney Anadolu'nun bu bölgesinde geçen yüzyılın sonlarında Grekleşmenin kuvvetlenmeğe başlayışının bir delili olsa gerektir.

VI

NİĞDE MÜZESİNDE BİR MEZARTAŞI

(Resim: 8)

Bu yazımız 1973 yılı içinde hazırlanmış ve baskıya verilmişti ki, Ankara'da rasladığımız sayın Prof. Dr. Nimet Özgüç, bir vesile ile Niğde müzesinde "karamanlica" bir kitâbe görmüş olduğundan bahsetti. Derhal Niğde müzesi müdürü Vural Sezer'e bir mektup yazarak bu hususda daha geniş bilgi ile birlikte bahis konusu taşın bir fotoğrafını ve kitâbesinin bir kopyasını rica ettik. Bu isteğimizi elindeki imkânlarla en iyi şekilde ve çabuk yerine getiren Vural Sezer'in değerli yardımı sayesinde yazımıza yeni bir örnek daha eklemek mümkün oldu. Bu vesile ile genç meslekdaşıma teşekkür ederim. Taşın aslını görmemize imkân olmadığından, Vural Sezer tarafından 13 mart 1974 tarihli mektubuyla gönderilen resim ve kopyaya dayanmak suretiyle bu sonuncu eseri tanıtmamız mümkün olacaktır.

Bahis konusu taş Niğde Müzesinde 234 inventer sayısı ile kayıtlı olup, 20 Mayıs 1940 tarihinde bu müzeye girmiştir. Inventer kaydından öğrenildiğine göre 1940 yılında, Niğde merkez Kayabaşı mevkiinde defineciler tarafından yapılan arama sırasında toprak altında bulunmuş ve Millî Eğitim müdürlüğünün 4022-898 sayılı ve 20 Mayıs 1940 tarihli yazısıyla Niğde Müzesine teslim edilmiştir.

Mermerden olan bu mezartaşının boyu 1 m 213, eni 0 m 654, kalınlığı ise 0 m 103'dür. Taşın yukarı kısmında sol üst köşede bir haç kabartması ile bir bulut üstünde bir melek tasvir edilmiştir. Haçın üstünde yuvarlak bir düzene göre sıralanan harfler şu yazıyı meydana getirir:

ΤΑΦΟΣ ΜΑΡΙΑΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

(Maria Grigoriu'nun mezarı)

Bu haç, dikey bacağına ucundaki kurukafadan anlaşıldığına göre, İsa'nın Golgota tepesinde üzerinde çakıldığı çarmıhı temsil etmektedir. Bulut üstündeki melek ise bir mezar lâhidine dayanmış yas tutmaktadır. Sol elinde aşağı uzanan bir tomâr üzerinde grekçe olarak *İncil*'den alınan şu metin işlenmiştir:

I + X	I (esus) – Kh (ristos)
Ἀγαπα	Karşısındakini
τονπλη	
σιόνσου	kendin gibi
ὡςἐαυ-	sev.
τόν	

Taşın alt bölümünde 11 satır halinde sıralanan kitabe metni grekçenin elyazısı harfleri ile oyma olarak işlenmiştir. Elimizde yeteri kadar açık ve okunaklı bir fotoğrafı olmadığından, bize gönderilen bir kopyaya dayanmak zorunda kaldığımızda da burada işaret etmek isteriz. Bu kopyada bazı harflerde ufak yanlışlar olduğu görülmekte fakat bunları bütün kelimelerde tahmin yoluyla düzeltmek mümkün olmamaktadır.

Σεπέπι μεφτίμ τζιβανιμά μεράμ εττί φελέκ,
 χέντζ γιασιμδά όμρδ όδυνγιαγί χαράμ εττί φελέκ.
 Νε τεχαμδλ έγλεσίν καρδάς μασέρ έχλι άγιάλ,
 γιρμί πές γιασιμδά όμρσμού χιτάμ έττί φελέκ.
 Γερδέ ίνσάν άγλεδί κιοκτέ μελεκτέρ έττί άχ,
 μεζαρίμ τοπραγινί άμπερί φαμ έττί φελέκ.
 Σεπέπι μεφτίμ όλάν βερσίν σοναλίμ άγλεσίν,
 χακδιβανινδά πενι μαχσδν άράμ έττί φελέκ
 Οκουσούν ραχμέτιλε ίσιμι χέπ χάλχι τζιχάν,
 μεζαρίμ τασινά κιοδ γιασιμί κιάμ έττί φελέκ.

Ταρχί μεφτ 1894 Ιουνίου 23. Ίξωδ. Μπρρ - Σ. Ξόλλογγου.
 Ινσάν μαϊάνη

Bu kitâbenin transliterasyonu şu surette yapılabilir:

1. Sepipi meftim tzivanima meram etti felek,
2. Kentz yasimda omrou dounyagi haram etti felek.
3. Ne tehamoul eglesin kardaş mader ehli ayal,
4. Yirmi peş yasimda omroumou hitam etti felek.
5. Gerde insan agledi kiokte melekler etti ah
6. Mesarim toprağını amperi fam etti felek
7. Sepipi meftim olan versin soualim aglesin,
8. Hak divanında peni mahsoun aram etti felek

9. Okhousun rahmetile ismimi hep halkı tzihan,
 10. Mezarım taşına kioz yaşımı kiam etti felek.
 11. Tarihi meft 1894 iouniou 23 i Ergsl.mrmr. – E. Esolloglou..
 ? kamani (?)

Bize gönderilen kopyadan çıkarabildiğimiz kadarı ile bu kitâbeyi şu surette türkçeye çevirmek mümkündür. :

1. Sebeb-i mevtim civanıma meram etti Felek
2. Genç yaşında ömr-ü dünyayı haram etti Felek
3. Ne tahammül eylesin kardaş, mader, ehl-i ayal
4. Yirmibeş yaşında ömrümü hitam etti Felek
5. Yerde insan ağladı, gökte melekler etti âh
6. Mezarım toprağını amber-i fam etti Felek
7. Sebeb-i mevtim olan versin sualim, ağlasın
8. Hak divanında beni mahzun-u aram etti Felek
9. Okusun Rahmet ile ismimi hep halk-ı cihan
10. Mezarım taşına göz yaşımı kâm etti Felek.
11. Tarih-i mevt 1894, İouniou (=haziran) 23 [okunamadı],
 E. Esolloğlu[okunamadı]

Kitâbenin vezni Doç. Dr. Ali Alpaslan'ın tesbitine göre esas olarak şöyledir: fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

/ . / / / . / / / . / / / . /

Fakat bazı mısralarda aksamalar olmakta ve vezin :
 feilâtün feilâtün feilâtün feilün

. . / / . . / / . . / / . . /

şeklini almaktadır.

Bu manzum kitabenin el yazısı harfleri ile yazılı olması, burada vurgu (*diacritique*) işaretlerinin de kullanılması ayrıca filoloji ve bilhassa “karamanlıca” yazılışı bakımından önemlidir.

1. İlk satırda ifadede bir düşüklük görülüyor. Bu belki *Sebeb-i mevt-i civanıma* şeklinde yazılsa daha doğru olur.

2. satırda *Genç* kelimesi Γ ile değil fakat Kh sesi seren X ile yazılmıştır. Aynı satırdaki *haram* kelimesi için normal olan bu yazılış *genç* için lüzumsuzdur.

3. satırda başlangıcın *Ne* yerine türkçe bakımından *Nasıl* olması daha doğru olurdu. Bu ve bundan sonraki satırda ζ sesini vermek için σ harfinin üzerine bir nokta konulmuş olması da ayrıca dikkate değer.

5. satırda *Yerde* kelimesinin Γ ile, *gökte* kelimesinin ise \varkappa ile yazılmaları yadırganabilir.

6. satırdaki *amber - i fam* şeklinde okunan terimi amber renkli olarak anlamak gereklidir. *Fam* veya *fem*, (aslı *gülfam* olan) *gülfem* teriminde de mevcuttur.

7. satırdaki ifadeden, mezartaşı sahibi genç kadının bir kaza, cinâyet veya intihar sonunda hayatını kaybettiği anlaşılmaktadır. Buna sebep olanın açıkca suçlandığı bellidir¹⁷.

8. satırdaki $\acute{\alpha}\rho\acute{\alpha}\mu$ (aram) kelimesi *huzur* demektir. Ölenin Hak divanında mahzun olduğunu söylemesi, intihar etmiş olabileceğini gösterir gibidir.

9. Müslümanların kullandığı *Rahmet* kelimesinin, ana dili türkçe olan ortodokslar arasında da çok yaygın olduğunun burada güzel bir örneğini görmekteyiz.

11. satırda Maria Grigoriu'nun, 23 Haziran 1894'de öldüğü anlaşılıyor. Gene aynı satırda ay adı grekçe olarak yazılmıştır. Kopyadan çıkaramadığımız bazı harflerden sonra gelen adın Esolloğlu şeklinde okunabileceğini sanıyoruz.

12. En alt sağ köşedeki harflerden bir şey anlayamadığımızdır.

*
* *

Grek harfleri ile türkçe yazılar Anadolu'nun pek çok yerinde bilhassa iç Anadolu'da hayli çok sayıda kullanılmıştır. Bunları mezartaşlarından başka, kilise ve çeşme kitabelerinde ve bilhassa kilise ile çeşitli ev eşyaları üzerinde de bulmak mümkün olmaktadır. Nitekim Alman sanat tarihçisi Friedrich Sarre (1865-1945) Anadolu'da 1895'deki inceleme gezisi sırasında, Eğridir gölündeki adaya da uğramış ve

¹⁷ Gene Niğde'li Prodomos adında yirmibeş yaşında ölen bir gencin İstanbul'daki grek harfî türkçe mezartaşı hakkında bkz. *yukarıda not 7*. Niğde'nin türkçe konuşan hristiyan halkının romantik ifadelî mezartaşlarına merakları da ayrıca dikkate değer.

burada o sıralarda henüz faal olan Hagios Stephanos kilisesindeki bir mâdenî tepsi ile ilgilenmiştir. Bu, Eğridir gölündeki adacığa kadar nasıl geldiği merak uyandıran, XVI-XVII. yüzyıllara ait bir Alman işidir¹⁸. Fakat kenarlarına, herhalde onu kiliseye bağışlayan tarafından bir sunuş yazısı kazdırılmıştır. Sarre ne yazık ki, yazının tamamını vermemektedir. Anlaşıldığı kadarı ile, bu 45 cm çapındaki tepsinin kenarındaki yazıda grek harfleri ile Aziz Stephanos'un adından başka bir türkçe kelime ve 1772 olduğu sanılan bir tarih vardır. Ayrıca Ioannes adının kısaltması olan ΙΩ harfleri ile XAZH kelimesi de okunmuştur. Sarre bu kelimeyi *Gâzi* olarak okumuştur ki yanlıştır. Tepsi kenarında bir de *Ghazi Toan* adı okunduğunu bildirir¹⁹. XAZH şeklinde yazılan kelime, *Gâzi* değil sadece *Hacı*'dır. Şu halde *Gâzi Doğan* değil, *Hacı Toğan* (veya *Doğan*) olarak okumak daha doğru olur²⁰. "Karamanlılar" arasında Bahar, Çiçek, Arslan, Bayram vs. gibi Doğan adının da çok yaygın olduğu bilinir. *Hacı* kelimesi ise

¹⁸ Aslında bir Alman işinin XVI-XVII. yüzyıllarda Anadolu'ya gelmesi pek şartırcı sayılmamalıdır. Bu sıralarda Türk orduları Orta Avrupa'da at koşturuyordu. Bir Alman tepsisi, ganimet eşyası olarak kolayca Anadolu'ya gelebilirdi.

¹⁹ F. Sarre, *Reise in Kleinasien – Sommer 1895*, Berlin 1896, s. 152-155.

²⁰ Hıristiyanlardaki türkçe adlar hakkında bkz. Rıfki Melül Meriç, *Mimar Sinan'ın hayatı*, "Ülkü Halkevleri Dergisi" XI, sayı 63 (mayıs 1938) s. 199, not 4. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica – II Spachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen* (2. baskı), Berlin 1958, de Bizans kaynaklarında geçen ve Bizans hizmetindeki pek çok hıristiyan Türkün adını vermektedir. s. 330 da, XI. yüzyıla ait bir vasiyetnâmede türkçe *Togan*'dan grekçeleşmiş Τουγάνας adı ile karşılaşıldığına da işaret eder. Türk adlı pek çok sayıda hıristiyan usta ve işçi, Süleymaniye camii'nin inşaat defterlerinde görülmektedir. Bu hususda bk. Ömer L. Barkan, *Süleymaniye camii ve imareti inşaatı (1550 - 1557)* [Türk Tarih Kurumu yayınlarından VI. seri, sa. 10] Ankara 1972, I s. 235 vd.; 296 vd.; 311 vd. Burada Alagöz, Arslan, Aydın, Aydoğmuş, Bâli, Behadır, Budak, Çalapverdi, Devletşah, Dökücü, Garip, Gülâbî, Hızır, İvaz, Karaca, Kalender, Karlı, Uğurlu, Kubad, Kuzu, Kumru, Körpe, Murad, Timur, Tuti, Yahşi, Hüdâverdi, Asılbeğ, Ayvat, Bülbül, Hızırşah, Husrev, Kaplan, Karagöz, Melekşah, Sefer, Tanrıverdi, Yağmur, Evren, Karaca, Kaasım, Behram, Memi Kutlu, Bayram, Sinan, ve daha bunun gibi adlara raslanır. Ayrıca bu hıristiyanlar arasında İbrahim, Hüseyin gibi adlı olanlar da vardır. Orta Anadolu ortodokslarında çok eski Türk adlarının yaşaması hususunda, "karamanlıca" olarak basılan kitapların sonlarındaki, baskıya yardımcı olan bağış sahiplerinin adları ve soyadları da ilgi çekici örnekler sağlamaktadır. Bu hususda bkz. S. Salaville – E. Dalleggio, *Karamanlıdika*, III, s. 117, Bektaşoğlu, Karamanoğlu, Sinanoğlu, Durmuşoğlu, Pehlivanoglu, 127'de Değirmencoğlu, Dolaşık, Hayaloğlu, Deli keşiş-oğlu, Türkmenoğlu, Kasaboğlu, Kalburoğlu, Keçicioğlu, Kubancoğlu, vs.

grek harfleri ile değişik biçimlerde yazılmaktadır. Konya çarşısında 1955 yılı aralık ayında satın aldığımız bakır bir sahanın kenarında da iki satır halinde işlenmiş bir yazıda *Hacı* kelimesi XATZI ve XATZH olarak iki değişik yazılış ile görülmektedir (Resim 9):

Aynı sahanın kenarında daha itinasız bir yazı ile kazınan başka bir yazıda ise Γαπλανι (= *Gaplani*) kelimesinde herhalde *Kaplan* adını teşhis etmek mümkün olacaktır.

İç Anadolu kiliselerindeki vakf edilmiş bazı dinî eşya üzerindeki vakıf yazıları grek harfleriyle türkçe olarak işlenmişti. 1923'den sonra Yunanistan'a giden Ortodokslar bu çeşit eşyadan bazılarını beraberlerinde oraya götürmüşlerdir. Nitekim Atina'da Benaki müzesinde böyle bazı eşya bulunmaktadır. Kayseri yakınında *Kermyra*'dan gelme 2 mart 1750 tarihli bir kalıs örtüsü, 1840 tarihli bir kupa, yine Kayseri yakınındaki *Tavlou* (?) köyünün Hagios Basileios kilisesine vakfedilmiş 1825 tarihli bir kalıs, üzerlerinde grek harfli türk dilinde yazılara sahip eserlerdir²¹.

²¹ Benaki Museum Athens, *Guide*, Atina 1936, s. 19 (no. 33), s. 20 (no. 7), s. 21 (no. 15). Aynı rehberin fransızca baskısı da vardır. Anadolu'dan göç eden Ortodoksların getirdikleri eşyalara ayrılan *B* işaretli salondan bahsedilirken bu

Bu küçük araştırmamızda ortaya koyduğumuz ve Anadolu'nun değişik köşelerinden derlenmiş bir kaç örnek, "karamanlıca" kitâbeler konusunun ne kadar ilgi çekici olduğunu göstermektedir²². İleride raslanacak bu çeşit başka yazılarla, "karamanlıca" epigrafyasının daha da zenginleşeceğini ümid edebiliriz²³.

rehberde (bk. s. 19) şunlar yazılmıştır: "... bu salondaki eşyanın bir kısmında Türk veya Grek harfleri ile Türkçe yazıların bulunuşu insanı şaşırtabilir. Bu bazı Anadolu köylerinde, siyasi veya iktisadi mecburiyetlerden Grek halkın kendi okullarına gidemedikleri sebebine dayanır. Böylece Grek çocukları Türkçe öğrenmek zorunda kalmışlardı...". Gayet tabiidir ki bu iddia ciddi ve ilmî olmaktan çok uzak bulunmaktadır. Hattâ, sağduyu bile dışında kalmaktadır.

Hıristiyan Türkler hakkında bir yayına burada işaret edebiliriz, bkz. Cami, *Hıristiyan Türkler* (ikinci baskı), İstanbul 1932; bu konuda çok yıl önce bir makale dizisine de girilmişti, bkz. Barkın, *Anadoludaki Hıristiyan Türklere ait Araştırmalar*, "Çınaraltı" dergisi, sayı 19 (13 Kânun I, 1941) s. 6 - 7. Bu yazının arkasının çıkıp çıkmadığını tesbit edemedik.

Bu yazımızın son provası yapıp basılası verileceği sırada, Mahmut Şakiroğlu'nun yukarıda not 5'deki *Karamanlıdika* başlıklı eserin üçüncü cildi hakkındaki tanıtma yazısı çıktı, bkz. "Belleten", XXXVIII, sayı 152 (1974) s. 757-765. Bu yazısında Şakiroğlu, "karamanlıca" yayımlar bibliyografyasını inceledikten başka, ana dilleri türkçe olan bu ortodoks topluluk hakkında bazı notları da derlemekte ve bu konu üzerinde bibliyografya vermektedir.

²² Kırşehir'de, şehrin ortasındaki höyük üstünde toplanmış eski taşlar arasında "karamanlıca" bir kitâbe bulunduğu evvelce bize söylenmişti. 1957, 1965 ve 1970 yıllarındaki incelemelerimizde bütün gayretimize rağmen bu taşı bulmak mümkün olmadı.

²³ Ettore Rossi vaktiyle, *Archivio Capitolare di San Pietro*'daki grekçe C 152 sayılı mecmuanın, var. 139'unda sahife kenarında yâni marjda, grek harfleriyle yazılmış türkçe bir türkü bularak yayımlamıştır. Bu hususta bkz. E. Rossi. *Canto turco del secolo XVI in caratteri greci* "Annali del Reale Istituto Superiore Orientale di Napoli" Nuova serie I (Roma 1940) s. 237-239 Rossi, bazı kelimelerinin türkçe karşılıklarını bulamadığı bu küçük parçanın XV. yüzyıla ait olduğu görüşündedir.

Res. 1 — Karadeniz Ereğlisi'nde çeşme kitabesi (foto, Dr. Yıldız Demiriz)

Res. 2 — Karadeniz Ereğlisi'ndeki çeşme parçalarından (foto, Dr. Yıldız Demiriz)

Res. 3 — Karadeniz Ereğlisi'ndeki çeşme parçalarından (foto, Dr. Yıldız Demiriz)

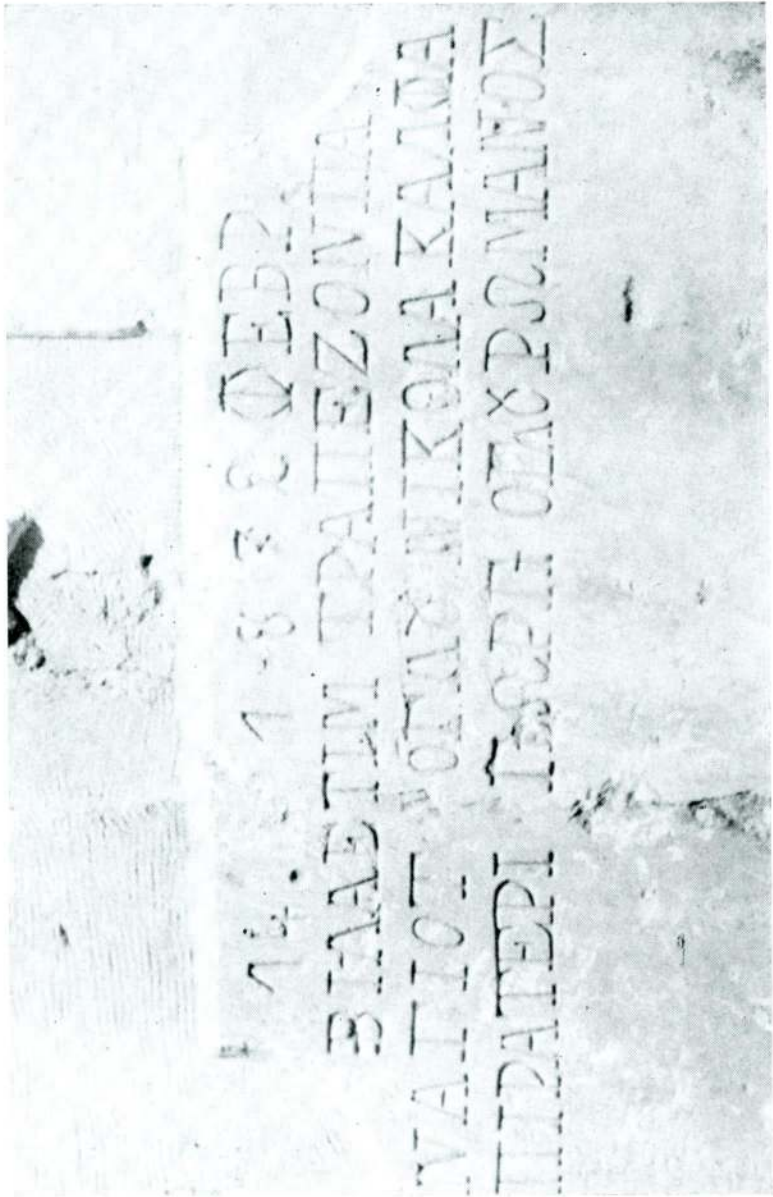
Res. 4 — Silifke Müzesinde Arsen Tozakoğlu'nun mezartaşı
(foto, Mehmet Belen)

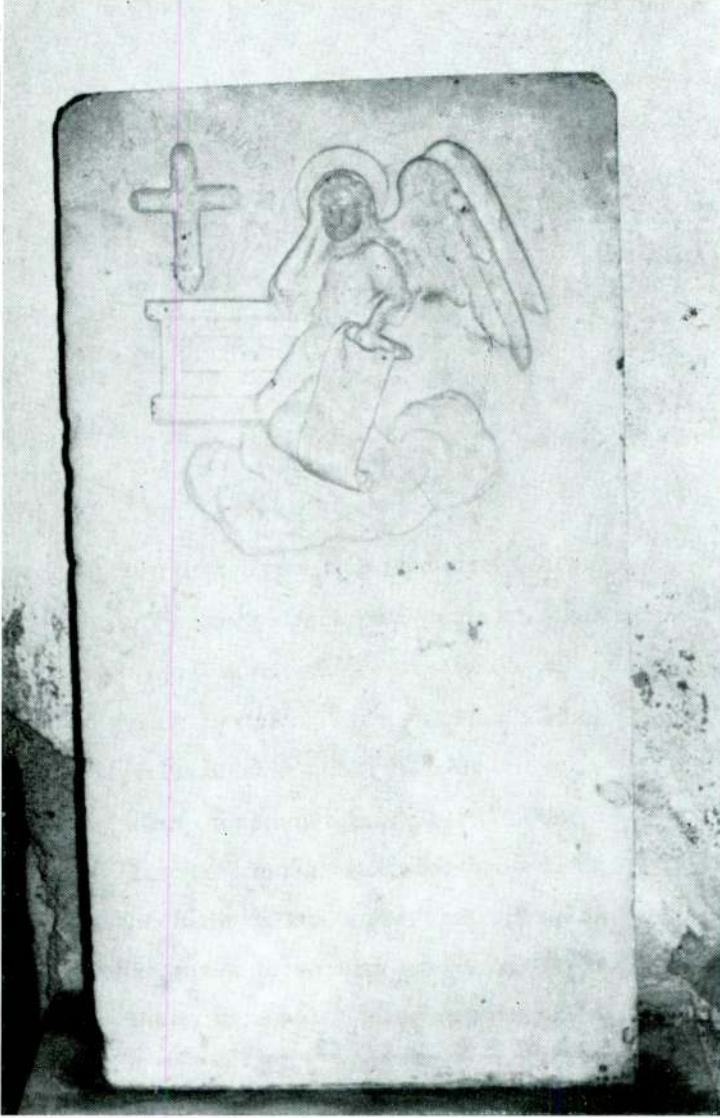
Res. 5 — Ankara Hamam Müzesindeki mezartaşı
(foto, Dr. Yılmaz Önge)

Res. 6 — Silifke Müzesinde Romanos'un mezar taşı

Res. 7 — Silifke Müzesindeki aynı taşın kitabesi

Res. 8 — Niğde Müzesindeki mezartaşı
(foto, Niğde müzesi müdürü Vural Sezer'den)

Res. 9 — Bir bakır tabak üzerindeki yazı